

שיעור כללי – קריאת פרשת זכור

לקראת שבת זכור נעסוק בענייני קריאת פרשת זכור מהו גדר המצווה והיאך יוצאים בה ידי חובה בשלמות. נעיין בעזה"י בדברי מוני המצוות בדברי הראשונים ובכמה מתשובות האחרונים.

מוני המצוות

- ראה דברי הרמב"ם בספר המצוות ודברי סמ"ג וסמ"ק וספר החינוך ויש לשים לב לחידושים שיש בדבריהם.

סוגיות הגמ' ודברי הראשונים

- גמרא מגילה ז. 'אמר רב שמואל בר יהודה שלחה להם אסתר' עד 'בספר – מה שכתוב במגילה'.
- גמרא ברכות יג. 'ת"ר קריאת שמע ככתבה' עד 'בכל לשון שאתה שומע' ורש"י שם ותוס' בד"ה 'בלשון הקודש'.
- רא"ש פ"ז מברכות סימן כ'.

פסקי האחרונים

- מגן אברהם סי' תרפה' ומשנה ברורה שם שחלק עליו.
- תשובת חתם סופר חלק אהע"ז ח"ע קיט' ומה שכתב תלמידו מהר"ם שי"ק בחדושי על המצוות.
- ראה תשובת אבני נזר סי' תקיא' ודבריו מתייחסים לשיטת הבה"ג הידועה המובאת בתוס' ערכין ג.

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קפט

המצווה הקפ"ט היא שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק מהקדימו להרע לנו ושנאמר זה בכל עת ועת ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונזרז העם לשנוא אותו עד שלא תשכח המצווה ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן. והוא אמרו יתעלה (שם) זכור את אשר עשה לך עמלק. ולשון סיפרי זכור את אשר עשה לך בפה לא תשכח בלב [על"ת נט]. כלומר אמור מאמרים בפיך שיחייבו בני אדם שלא תסור שנאתו מהלבבות. ולשון ספרא (ר"פ בחקתי) זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. הלא תראה שמואל הנביא כשהתחיל לעשות המצווה הזאת איך עשה שהוא זכר תחלה מעשהו הרע ואחרי כן צוה להרגם והוא אמרו יתעלה (ש"א טו) פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו מצרים:

ספר מצוות גדול עשין סימן קטז

וכשם שמצוות עשה למחות את זרעו של עמלק כך מצוות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריכותו בדרך לעורר איבתו תמיד ועברתו שמרה נצח שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק ותניא במגילה פרק שני (יה, א) זכור בפה בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה (ע"פ רמב"ם מלכים פ"ה ה"ה):

ספר מצוות קטן מצוה קמז

לזכור מעשה עמלק דכתיב (דברים כ"ה מגילה דף כ"ט) זכור את אשר עשה לך עמלק זהו בשבת שלפני פורים שמזכירין פרשת זכור.

ספר החינוך פרשת כי תצא מצוה תרג

שנצטוינו לזכור מה שעשה עמלק לישראל שהתחיל להתגרות במ צאתם מצרים בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, וכענין שכתוב [במדבר כ"ד, כ'] ראשית גוים עמלק, ותרגומו, ריש קריבא דישאל הוה עמלק, שהכל היו יראים מהם בשמעם היד הגדולה אשר עשה להם ה' במצרים, והעמלקים ברוע לבבם ובמזגם הרע לא שתו לבם לכל זה ויתגרוו, והעבירו מתוך כך יראתם הגדולה מלב שאר האומות, וכענין שמשלו בזה משל רבותינו זכרונם לברכה [תנחומא כאן] לזכור רותחת שאין כל בריה יכולה לירד לתוכה, ובא אחד וקפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכוה הקר אותה לאחריה. ועל זכירת ענינים זה נאמר [דברים כ"ה, י"ז], זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם מצרים.

משרשי המצווה, לתת אל לבנו שכל המיצר לישראל שנאו לפני השם ברוך הוא, וכי לפי רעתו וערמת רוב נזקו תהיה מפלתו ורעתו כמו שאתה מוצא בעמלק כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיקם ציונו ברוך הוא לאבד זכרם מני ארץ ולשרש אחריו עד כלה. מדיני המצווה מה שאמרו זכרונם לברכה שחייב זכירה זו היא בלב ובפה, וכן הוא בספרי, זכור את אשר עשה וגו', יכול בלבבך, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך, עד כאן בספרי, כדי שלא ישכח הדבר, פן תחלש איבתו ותחסר מהלבבות באורך הזמנים. ואל הזכירה הזאת בלב ובפה לא ידענו בה זמן קבוע בשנה או ביום כמו שנצטוינו בזכירת יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, והטעם כי בזכירה היא עיקר הדת, וכמו שהרחבנו הדבור על זה בהרבה מקומות בספרי, אבל טעם זכירת מה שעשה עמלק אינו רק שלא תשכח שנאתו מלבנו, ודי לנו בזה לזכור הענין פעם אחת בשנה או שתי שנים ושלש. והנה בכל מקומות ישראל קוראים ספר התורה בשנה אחת או בשתיים או שלש לכל הפחות והנה הם יוצאים בכך מצווה זו. ואולי נאמר כי מנהגן של ישראל בפרשת זכור לקרותה בשבת מיוחד בכל שנה תורה היא ומפני מצווה זו היא שקבעו כן, והוא השבת שלפני פורים לעולם, ודין יהיה לקרותה ביום פורים לפי שהוא מענינו של יום כי המן הרשע היה מזרעו, אבל להודיע שקודם נס זה נצטוינו בזכירה זו קבעו הפרשה קודם לפורים, אבל סמכוה לפורים על דרך מה שיאמרו זכרונם לברכה במקומות שמכו ענין לו. ונהגת מצווה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ז עמוד א

אמר רב שמואל בר יהודה: שלחה להם אסתר לחכמים: קבעוני לדורות! שלחו לה: קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות. שלחה להם: כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס. רב ורב חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא מתנו. בכוליה סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעיל רבי יונתן: שלחה להם אסתר לחכמים: כתבוני לדורות. שלחו לה: הלא כתבתי לך שלישים, שלישים ולא רבעים. עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה כתב זאת זכרון בספר, כתב זאת – מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון – מה שכתוב בנביאים, בספר – מה שכתוב במגילה. כתנאי: כתב זאת – מה שכתוב כאן, זכרון – מה שכתוב במשנה תורה, בספר – מה שכתוב בנביאים, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר: כתב זאת – מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון – מה שכתוב בנביאים, בספר – מה שכתוב במגילה.

רא"ש מסכת ברכות פרק ז

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו(ב) מצוה דרבים שאני דלים עשה דרבים דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל[ב] דהיינו עשה דמקדשין את השם בעשרה ברבים ואפילו הוי מלתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפ"ה דחי עשה דיחיד דלא מסתבר לי דמיירי בעשרה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהוא מן התורה דמשמע דבכל ענין איירי

מגן אברהם סימן תרפה

בשלייה האריך לצדד שפרשי פרה אינה דאורייתא וכ"כ הב"ח וכ"מ בתשובת מהרי"ל סי' קפ"ב וקס"ז שלא הזכיר אלא פרשת זכור ובת"ה סי' ק"ח כתב וז"ל באשר"י פ"ו דברכות כתב דעשה דאורייתא לקרות פרשי זכור בעשרה, ובתוספות שניץ כתבו דאין שום קריאה דאורייתא רק פ' זכור, ובתו' הקצרות בברכות פ"ב פי' דפ' זכור ופ' פרה חייבים לקרותן מן התורה וכו' וכן בסמ"ק כתב מ"ע זכור את אשר עשה ואם כן צריך לזוהר יותר שישמעו קריאת פרשת זכור ב"י ממקרא מגילה בזמנה אלא שהעולם לא זהירי בהכי עכ"ל ולי"נ ליישב מנהג העולם דאטו מי כתיב בתורה שיקראו דוקא בשבת זה אלא שחכמים תקנו בשבת זו הואיל ושכיחי רבים בה"כ וסמוך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן כמ"ש הלבוש ואי"כ כששומע בפורים פרשת ויבא עמלק נמי זכור מעשה עמלק ויוצא י"ח

משנה ברורה סימן תרפה ס"ק טז

והנה בתרומת הדשן כתב דשמיעת קריאת פ' זכור בעשרה עדיף יותר ממקרא מגילה בצבור שמקרא מגילה לדעת רוב הפוסקים סגי בזמנו ביחיד וע"כ אם אי"א לו לקיים שניהם יראה לקיים קריאת פ' זכור בצבור אבל המ"א מצדד דטוב יותר שיבוא למקום שקורין המגילה בצבור ופרשת זכור יוצא ע"פ הדחק במה שישמע הקריאה בפורים פרשת ויבוא עמלק [ו] דבזה נמי זכור מעשה עמלק ויוצא י"ח ור"ל דיוצא מדאורייתא והנה למאי דקיי"ל לעיל בסימן ס' דמצות צריכות כונה יהיה צריך בעת שמיעת פרשה זו לכונן לצאת בזה מ"ע של זכור אבל לעני"ד עיקר דינו של המ"א צ"ע דהא כתיב בתורה זכור את אשר עשה וגו' אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו' תמחה וגו' והכונה שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו כמו שכתב הרמב"ן בביאורו וזה לא נזכר בפרשת ויבא עמלק :

שו"ת חתם סופר חלק ג (אבן העזר א) סימן קיט

ונ"ל מזה מה שאנו קורין פרשת זכור פ"א בשנה ולרוב הפוסקים הוא דאוריית' או סמך מן התורה דכתיב לא תשכח ושיעור שכחה היא שנה וא"כ במערבא דמסקו לאורייתא בתלמא נמצא שנה האמצעי' אין בו לא פ' עמלק בבשלה ולא פ' עמלק שבכי תצא רק מה שקורין פ' זכור ונמצא אם הוא שנה מעוברת עוברים על לא תשכח אע"כ ילפי' מע"ח = מערי חומה = שכך הוא שיעור שכחה.

ולענין חקירתו של שבוי' וכי בשנה פשוטה ישכח אחר יב"ח ובשנה מעוברת בעי' י"ג חדשים אם מחוייבים אנו לדרוש טעמא דקרא נאמר כמ"ש הראשונים' הפשטני' דבשנה יש היקף של כל הימים ימי שמחה וימי צומות ושאר ענינים שיש לכל יום ביומו שמעוררה לזכור ענין ואם עבר שנה בהיקף כל זמנים כבר הוציא מדעתו ואם כן כיון שלא כל המועדים ושינוי הזמנים עד י"ג חדשים אינו מוציאו מלבו

מהר"ם ש"ק על המצוות

ב) והנה ט"ס ז' אטו משייבין לקרות גליזר פנסי אהת נטקה והנעם אמרי' צמק אלו מלואים דלנידס נטקההם צ"ב חודש וכן על הנה נזר בזיה צמחך י"ב חודש ישכחה וכן ט"ס לט התיסק טלל הטקה ונדלי' לריכס לזכר פנסי אהת צכל טנה וטנה, וטנסי אהת טלל רנז ט"ס טנה פניר חודש טלחיק נקנז ללח"ק טנננסי הכיטור י"י יזר ט"ס חודש, והנני טרן זליל צמחיק טהיל טלנסי טמחיון לללח נפי טלל על טללי. וכאך רלוי לט לטקה :

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן תקיא

ד) אך באמת יש בקריאת מגילה משום זכירת עמלק. לזכור שהשנאה טמונה בלבם לדורותם... וכן משמע בש"ס דידן פרק בני העיר [ל ע"א] במה דאמרינן כי היכי דלא לקדים עשי' דפורים לזכירה דעמלק והיינו מדכתיב מזכרים ונעשים שמע מינה דהני זכירות דעמלק ודהמן חדא נינהו ולא משום פרסום נס לבד קורין המגילה. על כן משום הזכירה חייב בקריאה אלא ששומע כעונה. אבל נשים לא מבעיא לדעת החינוך [מ' תר"ג] שאינם בחיוב זכירה דעמלק. אך חוץ מזה הלא זכירה דהמן דוגמת זכירה דעמלק שאינו זכירת הנס. רק מה שהי' רוצה לעשות לישראל. על כן אין לחייב הנשים משום שהיו באותו הנס ואין חיובם רק משום פרסום נס על כן אין חייבין בקריאה רק בשמיעה:

תוספות מסכת ערכין דף ג עמוד א

לאתו"י נשים - שחייבות במקרא מגילה וכשרים לקרות ולהוציא זכרים ידי חובתן ל"ה אבל בה"ג לא פסק הכי ומביאין ראייה מן התוספתא וזה לשונם הכל חייבין במקרא מגילה כו' טומטום ואנדרוגינוס חייבין ואין מוציאין הרבים ידי חובתן אנדרוגינוס מוציא מינו ואין מוציא את שאינו מינו טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת מגילה עד כאן לשון התוספתא וההלכות גדולות הוסיפו אלא שחייבין בשמיעה לפי שהכל היו בספק להשמיד ולהרוג ולאבד.